

The Greek Review of Social Research

Vol 142 (2014)

142, A

Greek architects' social representation of sustainable design

Μαρία Πάσχου

doi: [10.12681/grsr.121](https://doi.org/10.12681/grsr.121)

Copyright © 2014, Μαρία Πάσχου

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Πάσχου Μ. (2014). Greek architects' social representation of sustainable design. *The Greek Review of Social Research*, 142, 71–100. <https://doi.org/10.12681/grsr.121>

*Μαρία Πάσχου**

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΒΙΩΣΙΜΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΣΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΕΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η κεντρικότητα του βιώσιμου σχεδιασμού στην αρχιτεκτονική σκέψη σήμερα και η πολυσημία ως προς τα πεδία προσδιορισμού του εγείρουν ερωτήματα σχετικά με την πρόσληψή του από τον ίδιο τον αρχιτέκτονα. Η παρούσα μελέτη, βασισμένη στον παρατηρούμενο ερμηνευτικό πλουραλισμό του βιώσιμου σχεδιασμού στην αρχιτεκτονική γνώση και πρακτική, επιχειρεί να κατανοήσει τους λόγους αρχιτεκτόνων γύρω από αυτόν υπό το πρίσμα της θεωρίας των κοινωνικών αναπαραστάσεων. Αντλώντας από τα ευρήματα συνεντεύξεων βάθους με Έλληνες αρχιτέκτονες, ξεδιπλώνονται τα γνωρίσματα της αναπαράστασης του βιώσιμου σχεδιασμού, τα οποία τον διαφοροποιούν από τους προσλαμβανόμενους μη βιώσιμους σχεδιασμούς, καθώς και οι μηχανισμοί ανάδυσής της αναπαράστασης.

Λέξεις κλειδιά: βιωσιμότητα, σχεδιασμός, κοινωνικές αναπαραστάσεις, αρχιτέκτονες

* Υπ. Διδάκτωρ του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ: ΟΙ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΠΟΥ ΘΕΤΕΙ Η ΥΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΣΚΕΨΗ

Η βιωσιμότητα αποτελεί έναν από τους δημοφιλέστερους όρους της σύγχρονης ζωής με ευρεία διείσδυση στην πολιτική ατζέντα, στις επιστήμες, στη βιομηχανική παραγωγή και στο δημόσιο διάλογο. Ο βιώσιμος αρχιτεκτονικός σχεδιασμός αποτελεί παράδειγμα της υιοθέτησης του όρου της βιωσιμότητας από έναν κλάδο επιστημονικής γνώσης και επαγγελματικής πρακτικής, ο οποίος αντανάκλα τις πολιτικές του χώρου, επηρεάζει όλους τους κλάδους του οικοδομικού τομέα και συνιστά φορέα πολιτισμού και αξιών. Ο βιώσιμος σχεδιασμός δίνει νέο νόημα, πνοή και όραμα στον κλάδο της αρχιτεκτονικής, με εξέχουσα παρουσία στην ακαδημαϊκή ατζέντα και σε κάθε εκδήλωση κι έκδοση που έχει να κάνει με την αρχιτεκτονική παραγωγή σήμερα.

Στην πολιτική, η έννοια της βιωσιμότητας έχει τις ρίζες της στην έκθεση «Το Κοινό μας Μέλλον» – γνωστή και ως έκθεση Brundtland που δημοσιεύτηκε το 1987 από την Παγκόσμια Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη του ΟΗΕ για να υπογραμμίσει την ανάγκη για σύγκλιση οικονομικών, περιβαλλοντικών και κοινωνικών στόχων. Λίγα χρόνια αργότερα, με τη διακήρυξη της Ατζέντας 21 στην Παγκόσμια Διάσκεψη του Ρίο Ντε Τζανέιρο το 1992, η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης ενσωματώνεται σε επιμέρους πολιτικές προτάσεις, ορισμένες εκ των οποίων αφορούν το δομημένο περιβάλλον και την αρχιτεκτονική. Εκεί η βιώσιμη αρχιτεκτονική συνδέεται με τη χρήση τοπικών υλικών και τεχνογνωσίας, με τεχνολογίες παραγωγής εντάσεως εργασίας, με ζητήματα ενεργειακής επάρκειας, με ανακυκλώσιμα υλικά και με την ανάπτυξη γνώσης για τη μέτρηση των επιπτώσεων της κτιριακής κατασκευής, λειτουργίας και αποδόμησης στο περιβάλλον.

Τα περιβάλλοντα που φιλοξενούν τις ανθρώπινες κοινωνίες, τα κτίσματα και οι οικισμοί αποτελούν προϊόντα σχεδιασμού, τα οποία αντανάκλουν την κοινωνική οργάνωση και τις κοινωνικές σχέσεις. Ο σχεδιασμός συναντάται παντού ως μια κανονικότητα, αφού ό,τι έχει δημιουργηθεί από τον άνθρωπο έχει προϋπάρξει σε μορφή σχεδίου και ό,τι θα συνιστά υλική πραγματικότητα στο μέλλον έχει προηγουμένως αποτελέσει αντικείμενο σχεδιασμού (Fry, 1999: 5). Τα προϊόντα του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού, από το μεμονωμένο κτίριο μέχρι την κτιριακή ενότητα μιας γειτονιάς ή ολόκληρης της

πόλης, είναι τεχνουργήματα που βρίσκονται σε συνεχή ροή, αντανακλώντας την πολυπλοκότητα, ρευστότητα και συνεχή ανάπτυξη της ίδιας της κοινωνίας (Brand, 1994). Αντλώντας από τον Deleuze, ο Picon εξηγεί ότι ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός, ως μέσο που δίνει σάρκα και οστά σε μια ιδέα, παράγει δυναμικές πραγματικότητες, η ύπαρξη των οποίων καθιστά εφικτό αυτό που τελικά πραγματώνεται (Picon, 2003: 296).

Οι τροχιές που ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός ακολουθεί έλκουν το κοινωνιολογικό ενδιαφέρον χάρη στους ρόλους που επιτελεί ως φορέας γνώσης, πολιτισμού κι εμπορικών υπηρεσιών. Ο βιώσιμος σχεδιασμός ως σύγχρονη τάση της αρχιτεκτονικής αποτελεί αντικείμενο μελέτης, καθώς τα κοινωνικά νοήματα που του αποδίδονται αντικατοπτρίζουν κοινωνικά άγχη και προσδοκίες. Η ίδια η έννοια της βιωσιμότητας ως σύγχρονο κατασκευάσμα των δυτικών κοινωνιών συνδέεται με κοινωνικές αξίες, τη διαγενεακή αλληλεγγύη και την οικολογική συνείδηση, για να διαμορφώσει το περιεχόμενο των πολιτικών της βιώσιμης ανάπτυξης. Μια σειρά από ερωτήματα εγείρονται γύρω από τα γνωρίσματα που καθιστούν ένα σχεδιασμό βιώσιμο και, πρωτίστως, γύρω από τις ιδιότητες που διαφοροποιούν ένα βιώσιμο από ένα συμβατικό ή μη βιώσιμο σχεδιασμό. Η παρατήρηση των λόγων γύρω από το βιώσιμο αρχιτεκτονικό σχεδιασμό μαρτυρεί τελικά τη συνομιλία της αρχιτεκτονικής με την κοινωνία και βοηθά στην κατανόηση των παραγόντων που την προσδιορίζουν.

Ο βιώσιμος σχεδιασμός επικεντρώνεται άλλες φορές στην περιβαλλοντική προστασία, την εξοικονόμηση ενέργειας και την προσταρμωστικότητα στο κλίμα, άλλες φορές στην πράσινη αισθητική κι άλλες στη συμπαράγωγή του σχεδιασμού και την καθιέρωση συμμετοχικών διαδικασιών. Ως νέα σχεδιαστική φιλοσοφία προτείνει πρότυπα δόμησης, που έχουν τέτοια απόκλιση μεταξύ τους, όπως αυτή ανάμεσα σε έναν υπερσύγχρονο ενεργειακό ουρανοξύστη και μια αρχέγονη βιοκλιματική καλύβα. Η βιώσιμη αρχιτεκτονική έτσι μπορεί να ερμηνευτεί είτε υπό το πρίσμα του πράσινου καπιταλισμού και της νεοφιλελευθεροποίησης του χώρου, είτε υπό το πρίσμα του κινηματικού λόγου της αντι-παγκοσμιοποίησης και της τοπικής ενδυνάμωσης. Η ερμηνευτική ευελιξία και η πολυσημία που διακρίνουν το βιώσιμο σχεδιασμό συνδέονται με τον εννοιολογικό πλουραλισμό της ίδιας της έννοιας της βιωσιμότητας (Guy και Moore, 2005).

Οι ποικίλες όψεις του βιώσιμου σχεδιασμού παρέχουν κίνητρο για τη διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο αυτός αναπαρίσταται ως

διακριτή κατηγορία στις αντιλήψεις των αρχιτεκτόνων. Η παρούσα μελέτη εξετάζει τι σημαίνει για τον Έλληνα αρχιτέκτονα βιώσιμος σχεδιασμός, πώς τον τεκμηριώνει και ποιες εικόνες παράγει σε σχέση με τα προϊόντα του βιώσιμου σχεδιασμού. Τέτοιου είδους ερωτήματα απαντώνται μέσα από εμπειρική έρευνα με βάση την υπόθεση ότι το νόημα κατασκευάζεται κοινωνικά μέσα από διαδικασίες ιστορικά και πολιτισμικά συγκείμενες. Ο λόγος των ίδιων των αρχιτεκτόνων ως κύριων δρώντων στη σύλληψη, πραγμάτωση και διάχυση του βιώσιμου σχεδιασμού ως ιδέα, τεχνούργημα κι επαγγελματική πρακτική, τοποθετείται στο επίκεντρο.

Η διενέργεια συνεντεύξεων βάθους με Έλληνες αρχιτέκτονες επιλέχθηκε ως ερευνητική μέθοδος, καθώς επιτρέπει την παρακολούθηση του τρόπου με τον οποίο ξεδιπλώνονται οι σκέψεις των υποκειμένων. Εξετάζοντας τους ατομικούς λόγους των αρχιτεκτόνων, επιτυγχάνεται η κατανόηση τόσο του κοινωνικού νοήματος γύρω από το βιώσιμο σχεδιασμό, όσο και των μηχανισμών που πυροδοτούν την εκδήλωση διαφορετικών όψεων της βιώσιμης αρχιτεκτονικής στις ατομικές συνειδήσεις.

Ο ερευνητικός σχεδιασμός περιλαμβάνει σειρά από ζητήματα, όπως η επιλογή και το μέγεθος του δείγματος, η κατασκευή του οδηγού συνέντευξης και οι τεχνικές που χρησιμοποιούνται κατά την ανάλυση των δεδομένων. Η ανάγνωση κι ερμηνεία των ευρημάτων γίνεται υπό το πρίσμα της θεωρίας των κοινωνικών αναπαραστάσεων.

Η κοινωνική αναπαράσταση αποτυπώνει τα γνωρίσματα που αποδίδονται στο βιώσιμο σχεδιασμό μαζί με τη λειτουργία των μηχανισμών απόδοσης νοήματος που είναι σύμφωνη με την κουλτούρα και την καθημερινή πρακτική του Έλληνα αρχιτέκτονα. Βάσει της θεωρίας των κοινωνικών αναπαραστάσεων, τα μέλη μιας κοινωνικής ομάδας –που στην προκειμένη περίπτωση είναι η κοινότητα των Ελλήνων αρχιτεκτόνων– μοιράζονται νοήματα για τον κόσμο κατασκευάζοντας κοινωνικές αναπαραστάσεις, οι οποίες είναι προϊόν της κοινωνικής αλληλεπίδρασης κι εξατομικεύονται κατά την αφομοίωσή τους από το άτομο (Moscovici, 2001). Για τον Moscovici *«ο λόγος ύπαρξης των αναπαραστάσεων είναι να καταστήσουν κάτι ανοίκειο οικείο, ή την ίδια την ανοικειότητα να τη μετατρέψουν σε οικειότητα»* (στο ίδιο: 37).

Η αναπαράσταση του βιώσιμου σχεδιασμού αναδύεται σε ανταπόκριση με τις προσλαμβανόμενες διακινδυνεύσεις των συμβατικών σχεδιασμών που τους καθιστούν μη βιώσιμους, συχνά με απρόβλε-

πο τρόπο κι ανεξέλεγκτες συνέπειες. Το βιώσιμο, έτσι, ορίζεται σε σχέση με το μη βιώσιμο και το κοινωνικά επιθυμητό. Επιπλέον, εξαιτίας του αδιάκοπου χαρακτήρα των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων, το περιεχόμενο των αναπαραστάσεων βρίσκεται σε συνεχή ροή. Συνεπώς, ως ερμηνευτικό εργαλείο η θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων εξηγεί την ταυτόχρονη ύπαρξη διαφορετικών προσεγγίσεων για το βιώσιμο σχεδιασμό αλλά και τη ρευστότητα που χαρακτηρίζει καθεμία από αυτές.

Σε ό,τι ακολουθεί συζητιούνται οι διαφορετικές όψεις του βιώσιμου αρχιτεκτονικού σχεδιασμού και έπειτα εξετάζεται η νοηματοδότησή του υπό το πρίσμα της θεωρίας των κοινωνικών αναπαραστάσεων. Ακολουθώς περιγράφονται οι ερευνητικοί στόχοι και η μεθοδολογία της εμπειρικής έρευνας. Η αναζήτηση του κοινού νοήματος που αποδίδουν στο βιώσιμο σχεδιασμό οι Έλληνες αρχιτέκτονες καθοδηγεί την ανάλυση των ευρημάτων, η οποία επικεντρώνεται, πρώτον, στη σύνθεση των στοιχείων που διαμορφώνουν την κοινωνική του αναπαράσταση και, δεύτερον, στους μηχανισμούς που περιγράφουν την ανάδυση της αναπαράστασης.

2. Η ΠΟΛΥΣΗΜΙΑ ΤΟΥ ΒΙΩΣΙΜΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΩΣ ΓΝΩΣΗ ΚΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΠΡΑΚΤΙΚΗ

Ο βιώσιμος αρχιτεκτονικός σχεδιασμός αποτελεί τη δημοφιλέστερη τάση του κλάδου σήμερα, με πολυάριθμες εφαρμογές και μεγάλη κοινωνική απήχηση. Άλλοτε ως διακριτό πεδίο ακαδημαϊκής εξειδίκευσης κι άλλοτε ως νέο παράδειγμα σκέψης έχει έντονη παρουσία στο δημόσιο διάλογο και τα ΜΜΕ, αλλά και σε ειδικές εκδόσεις επαγγελματικού κι επιστημονικού ενδιαφέροντος (Gordon, 2000). Ο βιώσιμος σχεδιασμός αφορά μια ευρεία γκάμα σχεδιαστικών αποφάσεων, από την επιλογή υλικών και τις πηγές ενέργειας μέχρι το είδος των αναγκών που ικανοποιεί.

Ο βιώσιμος σχεδιασμός έχει ποσοτικά και ποιοτικά γνωρίσματα. Τα ποσοτικά του γνωρίσματα σχετίζονται περισσότερο με τις μηχανικές πτυχές του σχεδιασμού και περιλαμβάνουν μεθόδους διαχείρισης περιβαλλοντικών και ενεργειακών ζητημάτων, όπως είναι η ενσωμάτωση τεχνολογιών που υποστηρίζουν ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, η χρήση περιβαλλοντικά φιλικών υλικών και η ανάπτυξη συστημάτων μέτρησης κι αξιολόγησης. Τα ποιοτικά γνωρίσματα του βιώσιμου σχεδιασμού σχετίζονται με τις κοινωνικές πτυχές του,

αφορούν δηλαδή τον τρόπο με τον οποίο ο σχεδιασμός ως χωρική παρέμβαση επηρεάζει το είδος των κοινωνικών σχέσεων. Από την άποψη αυτή, ο σχεδιασμός καθοδηγείται από κριτήρια όπως η δίκαιη κατανομή των δημόσιων πόρων στο χώρο, η ομαλή μετάβαση από μια χωρική ενότητα σε μια άλλη, η προσβασιμότητα των κτιρίων και η ιδιότητά τους να επιτρέπουν διαφορετικές χρήσεις του χώρου.

Σε κτιριακό επίπεδο, ως κύριος στόχος του βιώσιμου σχεδιασμού προσδιορίζεται η μείωση της κατανάλωσης ενέργειας, που περιλαμβάνει, πρώτον, τον περιορισμό των ενεργειακών αναγκών του κτίσματος και, δεύτερον, την αντικατάσταση της τεχνητά παραγόμενης ενέργειας –δηλαδή της ενέργειας σε ρεύμα και πετρέλαιο- με ενέργεια από το περιβάλλον –δηλαδή από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (Brown and DeKay, 2000· Kwok and Grondzik, 2007). Η πρώτη περίπτωση οδηγεί σε αυτό που ονομάζεται στο κλάδο «ενεργειακή κατασκευή» και που περιλαμβάνει σειρά από τεχνικές, όπως μονώσεις, χρήση ψυχρών υλικών, ανακύκλωση νερού και συστήματα χαμηλής ενεργειακής κατανάλωσης. Η δεύτερη περίπτωση αφορά στο βιοκλιματικό σχεδιασμό, με την έμφαση να δίνεται σε ζητήματα προσανατολισμού, σκιάσεων και ανοιγμάτων και σε τεχνικές που συντελούν στην καλύτερη δυνατή αξιοποίηση του φυσικού φωτισμού και αερισμού, π.χ. παθητικός δροσισμός. Διαδεδομένη στον κτιριακό σχεδιασμό είναι στις μέρες μας η προσθήκη συστημάτων παραγωγής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές, όπως φωτοβολταϊκά, ανεμογεννήτριες, συστήματα γεωθερμίας και τεχνολογίες καύσεως βιομάζας.

Στην κλίμακα του αστικού χώρου, η ιδέα του βιώσιμου σχεδιασμού αντλεί από την οργανική προσέγγιση του Lewis Mumford, ο οποίος, ήδη από τις αρχές του 20ού αιώνα, μίλησε για την ανάγκη διαμόρφωσης του σχεδίου της πόλης με άξονα την ισορροπία και την ακρίβεια που συναντώνται στους ζωντανούς οργανισμούς και στη φύση (Jamison, 1995). Ο βιώσιμος αστικός σχεδιασμός σήμερα συνδέεται με διεκδικήσεις για ανοιχτούς δημόσιους χώρους και για ουσιαστικότερη σύνδεση με τη φύση – π.χ. δημιουργία πάρκων και λαχανόκηπων (Barlett, 2005). Σε σύνδεση με τις επιδιώξεις της βιώσιμης ανάπτυξης, ο βιώσιμος σχεδιασμός μεγάλης κλίμακας αποβλέπει στη σύγκλιση περιβαλλοντικών, οικονομικών και κοινωνικών στοχεύσεων. Από την άποψη αυτή καθορίζεται από στόχους όπως η μείωση του οικολογικού αποτυπώματος, η αναβάθμιση υποβαθμισμένων περιοχών, η ελάττωση των χωρικών ανισοτήτων και η δίκαιη κατανομή των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, η δημιουργία

υποδομών που δίνουν ώθηση για οικονομική άνθηση –π.χ. μέσα από την αναβάθμιση των δημόσιων συγκοινωνιών και το σχεδιασμό χώρων που φιλοξενούν εμπορικές και τουριστικές δραστηριότητες (Campbell, 1996· Farr, 2007).

Η πολυσημία που διακρίνει το βιώσιμο σχεδιασμό σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με την ιδιότητά του να προσαρμόζεται στις ιδιαιτερότητες του γεωμορφολογικού και κοινωνικού πλαισίου για το οποίο προορίζεται (Guy και Moore, ό.π.). Επιπλέον, η ύπαρξη διαφορετικών φιλοσοφικών προσεγγίσεων στην αρχιτεκτονική επηρεάζει τον τρόπο ερμηνείας του βιώσιμου χαρακτήρα στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό. Η θεώρηση της σχέσης φυσικού - δομημένου περιβάλλοντος, για παράδειγμα, διαμορφώνει διαφορετική αφετηρία για το βιώσιμο σχεδιασμό: όταν το φυσικό περιβάλλον θεωρείται φιλικό προς τον άνθρωπο, τότε η ιδέα της βιωσιμότητας προτείνει σχεδιασμούς που «ανοίγουν» προς τη φύση, την αντιγράφουν και μαθαίνουν από αυτή, ενώ, όταν η φύση προσλαμβάνεται ως εχθρική απέναντι στον άνθρωπο, τότε η βιωσιμότητα προτείνει σχεδιασμούς που θωρακίζουν από τις απρόβλεπτες κι απειλητικές δυνάμεις της φύσης (Guy, 2009).

Μια άλλη ερμηνεία του πλουραλισμού των βιώσιμων σχεδιασμών παρέχουν οι υποθέσεις γύρω από τον τρόπο με τον οποίο αυτοί παράγονται ως γνώση, που προσδιορίζουν, δηλαδή, τους παράγοντες που συμμετέχουν στην αποκρυστάλλωση του γνωστικού του περιεχομένου. Ο βαθμός εξωστρέφειας που χαρακτηρίζει τη διαδικασία ανάπτυξης των σχεδιασμών επηρεάζει την απόδοση νοήματος στο βιώσιμο σχεδιασμό. Κατά τον Jamison, η πράσινη και βιώσιμη γνώση στα επαγγέλματα των μηχανικών υπερβαίνει τις άκαμπτες μονοκλαδικές δομές και πραγματώνεται μέσα από ένα δεύτερο (Gibbons κ.α., 1994) ή ένα τρίτο τρόπο (Jamison, 2001). Στο δεύτερο τρόπο το περιεχόμενο του βιώσιμου σχεδιασμού προκύπτει από διεπιστημονικά δίκτυα και την αλληλεπίδραση ακαδημαϊκών δρώντων με τη βιομηχανία και τους μηχανισμούς της αγοράς, που οδηγούν στην ανάπτυξη μιας τεχνολογικά υποκινούμενης γνώσης. Στον τρίτο τρόπο, η βιώσιμη γνώση προκύπτει από την ώσμωση της «ειδικής» γνώσης, με γνώση λαϊκής προέλευσης, που οδηγεί σε υβριδικές συνθέσεις.

Βασίζομενος στη διάκριση ανάμεσα σε ένα δεύτερο και σε ένα τρίτο τρόπο, ο Jamison (2012) επισημαίνει την ύπαρξη δύο διαφορετικών προσεγγίσεων για το βιώσιμο αρχιτεκτονικό σχεδιασμό. Η πρώτη είναι αυτή της πράσινης επιχειρηματικότητας, κατά την

οποία ο βιώσιμος σχεδιασμός συνδέεται με μια πράσινη ανασυγκρότηση της βιομηχανίας και υποστηρίζεται από τις μεταρρυθμίσεις του οικολογικού εκσυγχρονισμού (Jänicke, 1985). Ως πράσινη επιχειρηματικότητα, ο βιώσιμος σχεδιασμός αντιμετωπίζεται ως εμπορεύσιμο προϊόν και στρέφεται σε πράσινες τεχνολογίες και σε καινοτόμες σχεδιαστικές εφαρμογές που ανταποκρίνονται στις ανάγκες μιας αγοράς που έχει ανάγκη από διαρκή ανανέωση και νέες ιδέες. Η δεύτερη προσέγγιση είναι αυτή της κριτικής οικολογίας, όπου ο βιώσιμος σχεδιασμός αποκρυσταλλώνεται μέσα από το διάλογο του αρχιτέκτονα με την κοινωνία πολιτών, επιτρέποντας έναν «από τα κάτω» προσδιορισμό της βιώσιμης συνθήκης. Ως κριτική οικολογία, ο βιώσιμος σχεδιασμός εκδημοκρατίζει τη σχεδιαστική διαδικασία και διαμορφώνει το περιεχόμενό του δεχόμενος τις επιρροές των σύγχρονων κινηματικών διεκδικήσεων, που σχετίζονται με την κοινωνική και περιβαλλοντική δικαιοσύνη, το ρεύμα της αντι-παγκοσμιοποίησης και την τοπική ενδυνάμωση.

3. Η ΝΟΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΤΟΥ ΒΙΩΣΙΜΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΩΝ

Η θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων περιγράφει τους μηχανισμούς απόδοσης νοήματος που χρησιμοποιούν τα άτομα προσλαμβάνόμενα ως κοινωνικά υποκείμενα. Θεμελιώθηκε από τον Moscovici την δεκαετία του 1960, έπειτα από μελέτη του γύρω από τη νοηματοδότηση της νεοεισαχθείσας τότε έννοιας της ψυχανάλυσης και έκτοτε καθιερώθηκε ως κύριο αναλυτικό κι ερμηνευτικό εργαλείο στην κοινωνική ψυχολογία. Η βασική ιδέα στη θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων του Moscovici είναι ότι τα μέλη του ίδιου κοινωνικού περιβάλλοντος (social milieu) μοιράζονται νοήματα μέσα από τη χρήση κοινωνικών αναπαραστάσεων για την κατανόηση του κόσμου και την εξοικείωση με το άγνωστο.¹ Ως κοινωνικό

1. Οι αναπαραστάσεις αποτέλεσαν αντικείμενο κοινωνιολογικού ενδιαφέροντος πολύ νωρίτερα, με τον Durkheim να διατυπώνει πρώτος τον όρο «συλλογικές αναπαραστάσεις» αναφερόμενος στα συμβολικά συστήματα που χρησιμοποιούνται από τα μέλη μιας κοινωνίας για να τυποποιήσουν τους κανόνες της κοινωνικής συνδιαλλαγής. Ο Durkheim, ωστόσο, βλέπει πιο στατικά την έννοια των αναπαραστάσεων και επικεντρώνεται στο συλλογικό χαρακτήρα των διαδικασιών απόδοσης νοήματος χωρίς να επεκτείνεται στη διαφορετικότητα των αναπαραστάσεων μεταξύ διαφορετικών ομάδων.

περιβάλλον θεωρείται μια κοινότητα ή ομάδα ατόμων που εξασφαλίζει για τα μέλη της μια συλλογική ταυτότητα, κοινά ενδιαφέροντα, δραστηριότητες και στόχους. Διαφορετικές αναπαραστάσεις αναδύονται σε διαφορετικά κοινωνικά περιβάλλοντα, ενώ κάθε άτομο, έχοντας την ιδιότητα μέλους σε πολλαπλά περιβάλλοντα, εσωτερικεύει με διαφορετικό τρόπο τις κοινωνικές αναπαραστάσεις κάθε περιβάλλοντος (Bauer and Gaskell, 1999).

Αν και εντοπίζονται σε επίπεδο ατομικών συνειδήσεων, οι κοινωνικές αναπαραστάσεις υπερβαίνουν το άτομο και ανακατασκευάζονται διαρκώς μέσα από την κοινωνική αλληλεπίδραση, όπως αυτή λαμβάνει χώρα σε συγκεκριμένο κοινωνικό-ιστορικό πλαίσιο (Moscovici, ό.π.). Συνιστούν, έτσι, μέσο για την ενίσχυση των κωδικών επικοινωνίας για την αλληλοκατανόηση και σύμπνοια μεταξύ των μελών μιας ομάδας προς κοινούς στόχους και οράματα καθώς και για την υποστήλωση συλλογικών ορθολογισμών.

Θεωρούμενες ως γνωστικά σχήματα και νοητικές δομές, οι κοινωνικές αναπαραστάσεις απαρτίζονται από στοιχεία που αντιστέκονται στην αλλαγή και συνθέτουν ένα σταθερό πυρήνα και από περιφερειακά στοιχεία που είναι λιγότερο σταθερά και ευμετάβλητα. Η «αγκυροβόληση» και η «αντικειμενοποίηση» είναι οι κύριοι μηχανισμοί ανάδυσης της αναπαράστασης μέσα από διαδικασίες ενσωμάτωσης της νέας έννοιας σε ένα υπάρχον εννοιολογικό πλαίσιο (Moscovici, στο ίδιο). Η αγκυροβόληση περιλαμβάνει το δανεισμό χαρακτηριστικών από άλλες οικείες έννοιες προκειμένου να αποδοθεί περιεχόμενο στην μη οικεία έννοια. Η αντικειμενοποίηση από την άλλη αφορά την αποκρυστάλλωση της αναπαράστασης μέσα από την χρήση τετριμμένων εκφράσεων και εικόνων.

Σύγχρονες μελέτες αναγνωρίζουν τη συνεισφορά των κοινωνικών αναπαραστάσεων στην κατανόηση του τρόπου διάδοσης και μετασχηματισμού των νέων ιδεών και ιδιαίτερα αυτών που αφορούν τη σχέση επιστήμης-κοινωνίας (Bauer and Gaskell, 2008). Το παλιότερο μοντέλο απεικόνισης του τρόπου με τον οποίο λειτουργεί η κοινωνική αναπαράσταση ως μέσο διασύνδεσης ενός υποκειμένου,

Για το λόγο αυτόν, ενώ οι συλλογικές αναπαραστάσεις του Durkheim είναι αχρονικές, οι κοινωνικές αναπαραστάσεις του Moscovici αποτελούν φαινόμενο των μοντέρνων χρόνων, καθώς οι αυστηρές δομές των παραδοσιακών κοινωνιών απέκλειαν την ανάπτυξη πολλών διαφορετικών κοσμοθεωριών που θα αμφισβητούσαν την ιεραρχία και τις ηγίες εξουσίας (Duveen, 2001: 7-8).

ενός αντικειμένου (ή ιδέας) και ενός κοινωνικού περιβάλλοντος, εντός του οποίου αναπτύσσεται η αναπαράσταση (Bauer and Gaskell, 1999), εμπλουτίζεται με την εισαγωγή νέων μεταβλητών, όπως ο χρόνος – δηλαδή η ιστορική συγκυρία-, και το ευρύτερο πλαίσιο που καθορίζεται από τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ διαφορετικών ομάδων (Bauer and Gaskell, 2008). Η μελέτη των κοινωνικών αναπαραστάσεων, έτσι, αντανακλά το φάσμα των δυνατοτήτων που παρέχει ένα συγκεκριμένο πλαίσιο για κοινωνική μάθηση και τις δυναμικές της αντίστασης, προσαρμογής και αφομοίωσης νέων ιδεών.

Η μελέτη της νοηματοδότησης του βιώσιμου σχεδιασμού από τους Έλληνες αρχιτέκτονες προσεγγίζεται εδώ από τη σκοπιά της θεωρίας των κοινωνικών αναπαραστάσεων, δεδομένης της ύπαρξης συγκεκριμένου κοινωνικού περιβάλλοντος που συνιστά η επαγγελματική κοινότητά τους και που εξασφαλίζει για τα μέλη του κοινούς στόχους και μια συλλογική ταυτότητα. Με βάση τη θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων, η διαδικασία απόδοσης νοήματος σε ένα αντικείμενο ή μια ιδέα καθορίζει ταυτόχρονα και το ίδιο το υποκείμενο και επαναπροσδιορίζει τους όρους της κοινωνικής του συνδιαλλαγής. Η κοινωνική αναπαράσταση του βιώσιμου σχεδιασμού έτσι δεν αποτελεί απλά και μόνο μέσο υπόδειξης ενός συλλογικού ορθολογισμού και μιας κοινής κουλτούρας, αλλά και μέσο διαπραγμάτευσης και επαναπροσδιορισμού της κουλτούρας αυτής.

Επιπλέον, όπως ο Moscovici εξηγεί, οι κοινωνικές αναπαραστάσεις αναδύονται από την ανάγκη εξοικείωσης με το άγνωστο και το ανοίκειο που επιφέρουν οι κοινωνικές εντάσεις κι αλλαγές – οι οποίες μπορεί να συνδέονται με κοινωνικούς αγώνες, νέες πολιτικές διευθετήσεις, τεχνολογική πρόοδο κ.α.– και που κλονίζουν τις υπάρχουσες νοηματικές δομές, προκαλούν σύγχυση και αφήνουν την εντύπωση της απώλειας του ελέγχου (ό.π.: 63). Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις γύρω από την έννοια της βιωσιμότητας συνδέονται από την οπτική αυτή με τα άγχη των διακινδυνεύσεων σε μια σειρά από ζητήματα –κλιματική αλλαγή, περιβαλλοντική υποβάθμιση, ενεργειακές ανεπάρκειες και την αλληλεπίδραση αυτών με κοινωνικά προβλήματα, όπως η φτώχεια– τα οποία ενώ έχουν διαγνωσθεί από την τεχνο-επιστήμη, την ίδια στιγμή την θέτουν σε αμφισβήτηση, καθώς η ραγδαία της ανάπτυξη έχει στην ουσία συμβάλει στη όξυνσή τους. Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις γύρω από τις έννοιες της βιωσιμότητας και του βιώσιμου σχεδιασμού συνδέονται συνεπώς με την αβεβαιότητα απέναντι σε –άγνωστες ή ανεξέ-

λεγκτες- απειλές που απορρέουν από ισχύουσες μη βιώσιμες πρακτικές και με την ανάγκη αποκατάστασης της αίσθησης ασφάλειας που παρέχει η γνώση της ύπαρξης εναλλακτικών πρακτικών, αποδεδειγμένων από τον κίνδυνο με τον οποίο είναι επιφορτισμένες οι συμβατικές πρακτικές.

Υπό το πρίσμα της θεωρίας των κοινωνικών αναπαραστάσεων, οι νοηματοδοτήσεις του βιώσιμου σχεδιασμού προσλαμβάνονται δυναμικά συστήματα, συν-εξελισσόμενα και αλληλεπιδρώντα με άλλα χαρακτηριστικά της κοινωνικής ζωής και της ατομικής δράσης και όχι ως στατικές απεικονίσεις. Η αναπαράσταση του βιώσιμου σχεδιασμού έτσι συνδέεται με ευρύτερα ζητήματα σχεδιαστικής κουλτούρας καθώς και με τις αξίες και την κοσμοθεωρία των υποκειμένων.

Συμπερασματικά, η νοηματοδότηση του βιώσιμου σχεδιασμού από τους Έλληνες αρχιτέκτονες συνδέεται με τα άγχη και τις προσδοκίες της επαγγελματικής τους αυτοπραγμάτωσης, με τη διαρκή ανάγκη επιβεβαίωσης μιας συλλογικής ταυτότητας και με τις άμυνες τους απέναντι στις προκλήσεις των καιρών. Η μελέτη της κοινωνικής αναπαράστασης του βιώσιμου σχεδιασμού συμβάλλει τόσο στην κατανόηση της απόδοσης κοινωνικού νοήματος στο βιώσιμο σχεδιασμό όσο και στην κατανόηση της λειτουργίας μιας υποκείμενης κοινής λογικής μεταξύ των μελών ενός κοινωνικού περιβάλλοντος που ορίζει ένα πεδίο επιλογών και δυνατοτήτων δράσης για το υποκείμενο.

4. Η ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΩΝ ΛΟΓΩΝ ΤΩΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΒΙΩΣΙΜΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ: Η ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

4.1. Ο βιώσιμος σχεδιασμός ως κοινωνική κατασκευή: υποθέσεις εργασίας κι ερευνητικοί στόχοι

Έχοντας διαπιστώσει τις διαφορετικές όψεις του βιώσιμου σχεδιασμού εγείρεται το ερώτημα της πρόσληψής του από τον ίδιο τον αρχιτέκτονα. Κύριο στόχο της μελέτης αποτελεί η εμπειρική διερεύνηση και η εις βάθος κατανόηση του περιεχομένου και του τρόπου λειτουργίας της κοινωνικής του αναπαράστασης, όπως αυτή εκδηλώνεται μέσα από τους λόγους αρχιτεκτόνων.

Υπόθεση εργασίας της μελέτης αποτελεί η ιδέα ότι δεν υπάρχει μια αντικειμενική και καθολικά αποδεκτή προσέγγιση για το βιώσιμο σχεδιασμό, αλλά πολλές και διαφορετικές αναγνώσεις. Ο κοινω-

νικός κονστρουκτιβισμός υιοθετείται εδώ ως επιστημολογική αφετηρία, ορίζοντας ότι οι λόγοι γύρω από το βιώσιμο σχεδιασμό καθορίζουν τα πεδία προσδιορισμού του, δημιουργώντας αλήθειες για το περιεχόμενό του. Υπό το πρίσμα αυτό, η νοηματοδότηση του βιώσιμου σχεδιασμού δεν απορρέει ως αδιαμεσολάβητη πραγματικότητα, αλλά ως σύνθεση υποκειμενισμών. Το γνωστικό περιεχόμενό του προσδιορίζεται μέσα από διαδικασίες συλλογικής διαπραγματεύσεως και αλληλεπίδρασης δρώντων, όπως επαγγελματίες κι ακαδημαϊκοί αρχιτέκτονες, μηχανικοί άλλων ειδικοτήτων, τεχνολόγοι, πολεοδόμοι, χωροτάκτες και θεσμικοί εκπρόσωποι των φορέων διαμόρφωσης των πολιτικών του δομημένου χώρου, ΜΚΟ, κινήματα της πόλης και άλλες οργανώσεις ή ομάδες πολιτών που συμμετέχουν στο δημόσιο διάλογο για ζητήματα κτιριακού και αστικού σχεδιασμού. Οι αρχιτέκτονες ωστόσο, όντες αυτοί που καλούνται να πραγματώσουν το βιώσιμο σχεδιασμό, διαδραματίζουν τον καθοριστικότερο ίσως ρόλο στην παραγωγή πολιτισμικού νοήματος γύρω από το βιώσιμο σχεδιασμό και έχουν επιλεγεί εδώ ως υποκείμενα της μελέτης.

Με βάση τα παραπάνω διαμορφώνονται μια σειρά από υποθέσεις εργασίας:

- Υπάρχουν διαφορετικές αναγνώσεις ή αλήθειες για το βιώσιμο σχεδιασμό.
- Η απόδοση νοήματος στο βιώσιμο σχεδιασμό είναι μια κοινωνικά παισιωμένη πράξη. Οι αρχιτέκτονες ορίζουν το περιεχόμενό του αντλώντας από τη γνώση και εμπειρία τους, δηλαδή ανάλογα με το βαθμό έκθεσή τους σε πληροφορία που αφορά το βιώσιμο σχεδιασμό κι ανάλογα με το προσωπικό τους ενδιαφέρον.
- Η ιδιότητα μέλους στην επαγγελματική κοινότητα των αρχιτεκτόνων συνεπάγεται την ένταξη του αρχιτέκτονα σε ένα κοινωνικό περιβάλλον με συγκεκριμένες αξίες και ορθολογισμούς. Μέσα στο κοινωνικό αυτό περιβάλλον δομείται μια συλλογική ταυτότητα που προσδιορίζει κοινωνικούς ρόλους και ένα κώδικα επαγγελματικής κουλτούρας που διαμορφώνει τον τρόπο με τον οποίο οι αρχιτέκτονες λαμβάνουν σχεδιαστικές αποφάσεις.
- Το ευρύτερο οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο και η ιστορική συγκυρία καθορίζουν τα όρια της σχεδιαστικής δραστηριότητας όχι μόνο σε επίπεδο επαγγελματικών πρακτικών αλλά και σε επίπεδο αναζητήσεων, καθώς οι δυνατότητες και οι περιορισμοί του πλαισίου υποδεικνύουν τι είναι ουσιώδες και άξιο προσοχής.

- Στόχοι της μελέτης, λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, είναι:
- Η διερεύνηση των χαρακτηριστικών που διαφοροποιούν το βιώσιμο σχεδιασμό ως κατηγορία από το μη βιώσιμο σχεδιασμό στις συνειδήσεις των αρχιτεκτόνων.
 - Η αποδόμηση του εννοιολογικού περιεχομένου της κοινωνικής αναπαράστασης μέσω της οποίας ο αρχιτέκτονας αποδίδει νόημα στο βιώσιμο σχεδιασμό.
 - Ο εντοπισμός των θεματικών πεδίων με την ισχυρότερη παρουσία στην αναπαράσταση –που διαμορφώνουν τον πυρήνα της– και των πεδίων εκείνων που είναι πιο ασθενή, δηλαδή των περιφερειακών στοιχείων, καθώς και η σύνθεσή τους σε ένα εικονικό μοντέλο.
 - Η κατανόηση της διαδικασίας ανάπτυξης της αναπαράστασης, δηλαδή των μηχανισμών που αποκρυσταλλώνουν νοήματα και έννοιες.

4.2. Η επιλογή της συνέντευξης βάθους κι ο ερευνητικός σχεδιασμός

Η μέθοδος που επιλέχθηκε για την εμπειρική έρευνα είναι η ατομική συνέντευξη βάθους. Κριτήριο για την επιλογή του δείγματος αποτέλεσε η κάλυψη του εύρους των τοποθετήσεων που συμβάλλουν στον προσδιορισμό των πεδίων της αναπαράστασης. Η εξασφάλιση ενός δείγματος που θα εξαντλεί κατά το δυνατόν τις απόψεις κι επιχειρηματικές δομές που θα συναντούσε κανείς στον υπό διερεύνηση πληθυσμό – κοινότητα Ελλήνων αρχιτεκτόνων– βασίστηκε στο κριτήριο της ετερογένειας των μελών του δείγματος ως προς ένα πλήθος κριτηρίων προφίλ.

Τα κριτήρια που χρησιμοποιήθηκαν στην επιλογή του δείγματος παρουσιάζονται ακολούθως, διαρθρωμένα βάσει της σπουδαιότητά τους:

- δημογραφικά χαρακτηριστικά: φύλο και ηλικία
- επαγγελματικό προφίλ²: προϋπηρεσία σε έτη και είδος προϋπηρεσίας (δημόσιος ή ιδιωτικός τομέας, οικιστική κλίμακα επαγγελ-

2. Για το επαγγελματικό προφίλ –όπως και για άλλα πεδία– λήφθηκαν υπόψη μια σειρά από δευτερεύοντα κριτήρια προσδιορισμού μεγαλύτερης λεπτομέρειας: η εργασία σε μικρά ή μεγάλα γραφεία και το προφίλ των γραφείων, το είδος των έργων στα οποία συμμετέχει ο αρχιτέκτονας από άποψη προϋπολογισμού και το μέγεθος των ομάδων εργασίας στα οποία συμμετέχει, η παρουσία του αρχιτέκτονα στο δημόσιο διάλογο, η συμμετοχή του σε κλαδικά όργανα και συλλόγους αρχιτεκτόνων. Κατά την επιλογή

- ματικής δραστηριότητας, π.χ. κτιριακός, αστικός/πολεοδομικός, χωροταξικός, τοπιακός)
- ειδικότητα (αν υπάρχει) βάσει σπουδών και προϋπηρεσίας
 - εκπαίδευση και συγκεκριμένα: αν πραγματοποιήθηκαν σπουδές στο εξωτερικό, κατοχή ανώτατων τίτλων σπουδών (μεταπτυχιακών ή διδακτορικού), πιστοποιημένη γνώση σε βιώσιμο/ βιοκλιματικό/ ενεργειακό σχεδιασμό
 - τόπος άσκησης επαγγελματικής δραστηριότητας: Αθήνα, άλλες πόλεις ή κωμοπόλεις της περιφέρειας.

Μετά από τη διενέργεια των πρώτων συνεντεύξεων ελέγχθηκε η σχετική βαρύτητα των κριτηρίων αυτών ως προς τη διαφοροποίηση του δείγματος καθώς και η συμβολή άλλων μεταβλητών, όπως είναι ο βαθμός δραστηριοποίησης σε επαγγελματικά και κοινωνικά δίκτυα. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα επιλέχθηκαν σταδιακά μέσα από λίστα που συστάθηκε έπειτα από αναζήτηση σε επαγγελματικούς καταλόγους, συλλογή πληροφοριών από το διαδίκτυο και τη μέθοδο της χιονοστιβάδας. Παρόλη τη μοναδικότητα των ατομικών εμπειριών οι κοινωνικές αναπαραστάσεις είναι κοινές μεταξύ των μελών ενός κοινωνικού περιβάλλοντος και ως εκ τούτου πεπερασμένες (Gaskell, 2000: 43), για αυτό και η απόφαση σχετικά με τον αριθμό των συνεντεύξεων κρίθηκε στη βάση του κορεσμού σε αναπαραστάσεις και απόψεις.

Για τη διεξαγωγή των τριάντα συνολικά συνεντεύξεων³ χρησιμοποιήθηκε οδηγός συνέντευξης που σχεδιάστηκε με άξονα την κάλυψη συγκεκριμένων θεματικών ενοτήτων,⁴ τη διατύπωση ανοιχτών ερωτήσεων με τρόπο που δεν κατευθύνει τον ερωτώμενο και τη διάρθρωση των πεδίων με τρόπο που κλιμακώνει το ενδιαφέρον και δεν κουράζει τον ερωτώμενο. Οι συνεντεύξεις έλαβαν χώρα την περίοδο 12/11 – 06/12.

Τα κείμενα των απομαγνητοφωνημένων συνεντεύξεων κωδικοποιήθηκαν μέσα από μια συστηματική διαδικασία ανάλυσης περιεχομένου, διαδικασία κατά την οποία «*τμήματα των δεδομένων*

του δείγματος για κάθε πεδίο λήφθηκαν αρχικώς υπόψη τα γενικότερα χαρακτηριστικά κι έπειτα, ανάλογα με την διακύμανση των απόψεων που παρατηρήθηκε, κρίθηκε η σκοπιμότητα ή μη της χρήσης ειδικότερων κριτηρίων προσδιορισμού.

3. Εκ των οποίων οι τρεις ήταν πιλοτικές.

4. Προσδιορισμός βιώσιμου σχεδιασμού, γνωστικό υπόβαθρο, απεικονίσεις βιώσιμου κτιρίου και βιώσιμης πόλης (παραδείγματα), επαγγελματικές προκλήσεις, προσωπική εμπειρία, θεσμική κι εξωθεσμική πλαισίωση του βιώσιμου σχεδιασμού.

ταυτοποιούνται ως συσχετιζόμενα με, ή ως παράδειγμα, μιας γενικότερης ιδέας, περίπτωσης, θεματικής ή κατηγορίας» (Levins και Silver, 2007: 81). Αυτό μείωσε τον όγκο και την πολυπλοκότητα των δεδομένων, τα οποία ερμηνεύτηκαν υπό το πρίσμα του πλαισίου κωδικοποίησης, δηλαδή του συνόλου των κατηγοριών σύνοψης των δεδομένων. Μονάδα ανάλυσης αποτέλεσε το κείμενο μιας απομαγνητοφωνημένης συνέντευξης, που ανέδειξε τα κοινά στοιχεία και τις διαφοροποιήσεις μεταξύ των ατομικών προσεγγίσεων.

Το σύστημα κωδικοποίησης που αναπτύχθηκε βασίστηκε στη διάκριση μεταξύ διαφορετικών κατηγοριών κωδικών⁵ που προέκυψαν από μια τεχνική συνδυασμού κλασικής ανάλυσης περιεχομένου (Bauer, 2000) και αξονικής κωδικοποίησης της θεμελιωμένης θεωρίας (Glaser και Strauss, 1967). Για την ανάλυση περιεχομένου χρησιμοποιήθηκε το λογισμικό πακέτο Atlas/ti που διευκολύνει τη διαχείριση του εμπειρικού υλικού, συστηματοποιεί την ανάλυση και παρέχει δυνατότητες διαγραμματικής απεικόνισης των ευρημάτων.

Τέλος, η πρόοδος της εμπειρικής διερεύνησης, από την προετοιμασία και συλλογή των δεδομένων μέχρι την επεξεργασία και την ανάλυση, ήταν μια ανατροφοδοτούμενη διαδικασία, όπου κάθε βήμα έριχνε φως σε αβεβαιότητες και παραλείψεις κι αποτελούσε οδηγό για τα επόμενα. Είναι τέτοια η φύση της ποιοτικής έρευνας που καθιστά απαραίτητο το διαρκή έλεγχο κι αναπόφευκτη την αναθεώρηση βημάτων, ενώ αναδεικνύει τον κριτικό αναστοχασμό – απέναντι στη διατύπωση ερωτημάτων, τη μεθοδολογία και την προσωπική παρουσία, στάση κι επιλογές του μελετητή– ως ουσιαστικότερη συνθήκη για μια εις βάθος κατανόηση των ευρημάτων.

5. ΤΟ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΒΙΩΣΙΜΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

Η ανάλυση των συνεντεύξεων με τους Έλληνες αρχιτέκτονες ανέδειξε την κοινωνική αναπαράσταση του βιώσιμου σχεδιασμού, η

5. Τρία κριτήρια διαφοροποίησης των κωδικών διακρίνονται: α. διάκριση αντίστοιχη με αυτή ανάμεσα σε μια μεταβλητή και τις τιμές της: κωδικοί και υπο-κωδικοί, β. διάκριση ανάμεσα σε κωδικούς που έχουν θεωρητικά προβλεφθεί (απορρέουν από την πιθανολόγηση απαντήσεων στις ερωτήσεις του οδηγού) και σε αυτούς που αναδύθηκαν από τα δεδομένα: προβλεπόμενοι κι αναδυόμενοι κωδικοί, και γ. διάκριση με βάση το στάδιο της ανάλυσης που ανέδειξε τον κωδικό: κωδικοί πρώτου επιπέδου και κωδικοί δευτέρου επιπέδου.

οποία θα μπορούσε να αποδοθεί σχηματικά ως σύνθεση των χαρακτηριστικών και των διαστάσεων που τον περιγράφουν. Παρακάτω παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά της αναπαράστασης του βιώσιμου σχεδιασμού κι έπειτα οι διαστάσεις του, με παράθεση αποσπασμάτων από τις συνεντεύξεις. Ακολουθεί η αποτύπωση αυτών σε ένα εικονικό μοντέλο που αποδίδει το περιεχόμενο της κοινωνικής αναπαράστασης του βιώσιμου σχεδιασμού.

5.1. Τα χαρακτηριστικά του βιώσιμου σχεδιασμού

Τα χαρακτηριστικά του βιώσιμου σχεδιασμού μπορούν να συνοψιστούν σε τέσσερις άξονες, καθένας από τους οποίους αποδίδει ένα κύριο χαρακτηρισμό στο βιώσιμο σχεδιασμό και περιλαμβάνει μια ομάδα ειδικότερων θεματικών πεδίων. Οι άξονες και τα θεματικά πεδία έχουν προκύψει ως κωδικοί κατά την ανάλυση.

Ο πρώτος άξονας επισημαίνει έναν *ανθρωποκεντρικό* χαρακτήρα του βιώσιμου σχεδιασμού που επιτείνει την επικέντρωση στον άνθρωπο και τις ανάγκες του. Η ιδιότητα του σχεδιασμού να εξασφαλίζει ποιότητα ζωής στο μελλοντικό χρήστη είναι εδώ κυρίαρχη.

«Πρέπει να εξασφαλίσουμε κτίρια τέτοια που θα σου κάνουν ευχάριστη και ουσιαστική τη ζωή και όχι ζωή ταλαιπωρίας [...] Διότι αν [...] η θέρμανση και ο αερισμός είναι τεχνητά και δεν έχεις μια επαφή με τον εξωτερικό αέρα, είναι μεγάλο το πρόβλημα, ο οργανισμός υποφέρει». (Σ9)

Άλλες φορές η έμφαση τοποθετείται από το άτομο στην κοινωνία και σε ζητήματα κοινωνικής και χωρικής δικαιοσύνης. Τότε η κοινωνική ευημερία αναδεικνύεται σε κύρια θεματική ενός βιώσιμου σχεδιασμού νοηματοδοούμενου με ανθρωποκεντρικούς όρους.

«Για μένα μια πόλη για να είναι βιώσιμη πρέπει να έχει δημόσιες συκοινωνίες. Να έχει δημόσιους χώρους, πάρκα και πλατείες, οι οποίοι να μπορούν να είναι προσεγγίσιμοι από όλους και να φωτίζονται. Μετά θα μιλήσουμε για όλα τα άλλα». (Σ18)

Η διαγενεακή αλληλεγγύη αποτελεί μια ακόμα παράμετρο προσδιορισμού στις ανθρωποκεντρικές προσεγγίσεις του βιώσιμου σχεδιασμού και παραπέμπει στην ιδέα της προνοητικότητας και του σεβασμού των μελλοντικών γενεών.

«Όταν λέμε βιώσιμη αρχιτεκτονική, η ουσία του πράγματος είναι: είναι αυτό κάτι το οποίο θα μείνει, χωρίς να είναι καταδίκη για τις επόμενες γενιές; [...] Αν ας πούμε φτιάξεις ένα δαιδαλώδες σπίτι –όπως κάνανε την δεκαετία του '30 [...] γιατί με τα δικά μας κριτήρια είναι τόσο άσχημα σχεδιασμένα; Διότι η κουζίνα θα έπρεπε να είναι στο βάθος [...], να μην την βλέπει κανένας και να μην μυρίζει από πουθενά και έτσι κατέληγε να είναι μια γωνιά σκοτεινή κι άσχημη». (Σ15)

Όταν ο βιώσιμος χαρακτήρας συνδέεται με την επίδρασή του σχεδιασμού στο περιβάλλον, τότε διαγράφεται ένας δεύτερος άξονας, ο περιβαλλοντικός. Ο άξονας αυτός τεκμηριώνεται στη βάση της αναγνώρισης του παρεμβατικού χαρακτήρα κάθε σχεδιασμού. Το φυσικό περιβάλλον, ως κύρια θεματική του, καθιερώνει περιβαλλοντικά κριτήρια για τον προσδιορισμό του βιώσιμου σχεδιασμού.

«Είναι η ιδέα ότι ο σχεδιασμός είναι με τέτοιο τρόπο που υπάρχει χαμηλό περιβαλλοντικό αποτύπωμα, έχεις όσο γίνεται πιο χαμηλή ρύπανση [...]. Επίσης χρήση οικολογικών υλικών. Και όλα αυτά συντείνουν έτσι ώστε να βλέπεις όσο γίνεται λιγότερο το περιβάλλον, παρόλο που εξακολουθείς». (Σ20)

Η ενέργεια διαμορφώνει μια δεύτερη θεματική σε ένα περιβαλλοντικό βιώσιμο σχεδιασμό, για να συμπεριλάβει τις μεθοδολογίες που αποσκοπούν στη μείωση των κτιριακών αναγκών για θέρμανση, ψύξη και φωτισμό και να θέσει ως κριτήριο προσδιορισμού του βιώσιμου σχεδιασμού τη σταδιακή απεξάρτηση από τον άνθρακα.

«Το κτίριο που είναι προϊόν βιώσιμου σχεδιασμού μπορεί να χρησιμοποιεί με κάποιον τρόπο, αυτόνομα, τις πηγές ενέργειας τις οποίες υπάρχουν. Να έχει τα δεδομένα, να έχει την υποδομή, ώστε να βασίζεται στον ήλιο όταν υπάρχει, στον αέρα όταν υπάρχει, στον σκιασμό για να μπορείς να το σκιάσεις». (Σ19)

Η ανταπόκριση του σχεδιασμού στο ήδη δομημένο περιβάλλον διαμορφώνει μια ακόμα θεματική του περιβαλλοντικού άξονα. Η πολιτισμική σχετικότητα κι η προσαρμογή στην κλίμακα προσλαμβάνονται εδώ ως κύρια χαρακτηριστικά της βιώσιμης αρχιτεκτονικής.

«Βιώσιμος σχεδιασμός σημαίνει χτίζω διαφορετικά στο Πήλιο απ' ό,τι στη Μύκονο. Γιατί εκεί είναι διαφορετικοί άνθρωποι, οι συνθήκες, οι τοπικές συνθήκες [...] Και αυτό επηρεάζει τελικά όχι μόνο πώς χτίζουν τα σπίτια τους, αλλά και το πώς χτίζουν τα χωριά τους:

[...] υπάρχουν μέρη που δεν έχουν πλατείες, άλλα έχουν μια κεντρική πλατεία [...] κι άλλα έχουν πολλές μικρές πλατιούλες». (Σ24)

Ως επόμενος άξονας προσδιορισμού του βιώσιμου σχεδιασμού, ο ολιστικός του χαρακτήρας υποδηλώνει τη μετατόπιση του ενδιαφέροντος από το ειδικό στο γενικό, αντλώντας από μια κοσμοαντίληψη μετατόπισης του ενδιαφέροντος από το ατομικό στο συλλογικό συμφέρον.

«Εγώ τελικά νομίζω ότι αυτό που εννοούμε όταν λέμε βιώσιμος σχεδιασμός είναι ένα μοντέλο ζωής, το οποίο βάζει στο κέντρο την ομάδα [...], δημιουργεί τις συνθήκες για να μπορέσει αυτή η ομάδα να συντηρηθεί, να επιβιώσει και να αναπτυχθεί [...] και λαμβάνει υπόψη το ότι χρειάζεται αυτή η ομάδα να αναπτυχθεί σε σχέση με άλλες αντίστοιχες ομάδες». (Σ22)

Ένας ολιστικός σχεδιασμός άλλοτε νοηματοδοτείται σε σχέση με τη συστημική σκέψη και με τις μεθοδολογίες που δίνουν έμφαση στις διασυνδέσεις των μερών ενός συνόλου.

«Αν δεν έχουμε μια ολιστική σκέψη δεν έχουμε βιώσιμη ανάπτυξη. Και ολιστική σκέψη σημαίνει ότι [...] οποιοδήποτε αντικείμενο σχεδιασμού το αναλύουμε με μια συστημική μέθοδο και όχι με μια μόνο-αναλυτική μέθοδο. [...] Η διαφορά της ολιστικής σκέψης είναι ότι συνδέεις τις επιπτώσεις του κάθε συστήματος [...] και όχι μελετάς μόνο σε βάθος το καθένα χωριστά». (Σ21)

Η αυτονομία του σχεδιαστικού προϊόντος, η ικανότητα του να λειτουργεί ως σύστημα αυτό-συντηρούμενο, αυτό-ανανεώσιμο και αυτό-αυτάρκες διαμορφώνει μια τρίτη θεματική σε ένα ολιστικό βιώσιμο σχεδιασμό.

«Ο στόχος είναι να μην απαιτείται τόσο μεγάλη εξωτερική συνεισφορά [...] Θα έλεγα ότι η βιωσιμότητα συνίσταται στο να μπορεί το ίδιο το σύστημα να φέρει και να ανανεώνει τον εαυτό του». (Σ12)

Ο καινοτόμος χαρακτήρας συνιστά έναν ακόμα άξονα προσδιορισμού και συνδέεται με την ανάγκη της αρχιτεκτονικής για ανανέωση κι επαναπροσδιορισμό. Κύρια θεματική εδώ είναι η αποτύπωση του βιώσιμου σχεδιασμού ως μόδας που συνδέει τον κλάδο με τις κοινωνικές τάσεις και το πνεύμα των καιρών.

«Αφορά αυτό που λέμε πράσινη ανάπτυξη, βιωσιμότητα... λέξεις και έννοιες πολύ σύγχρονες και πολύ μόδα». (Σ5)

Η τεχνολογική συνεισφορά στον προσδιορισμό του βιώσιμου σχεδιασμού διαμορφώνει μια θεματική του άξονα αυτού που υποδηλώνει μια τεχνοκρατική προσέγγιση των σχεδιαστικών ζητημάτων.

«Έχει να κάνει με το είδος της τεχνολογίας που επιλέγεις και με την αξιολόγηση της τεχνολογίας που επιλέγεις έτσι ώστε να σου δώσει το βέλτιστο αποτέλεσμα». (Σ14)

Η πράσινη επιχειρηματικότητα συνιστά την τρίτη θεματική του άξονα της καινοτομίας κι αφορά εμπορικές κι επιχειρηματικές πτυχές του σχεδιασμού και το «πράσινο» μάρκετινγκ των αρχιτεκτονικών υπηρεσιών.

«Ένα ξενοδοχείο το οποίο θα προπαγάνδιζε ότι κάνεις τη λιγότερη ζημιά στο περιβάλλον [...] και ζεις σε ένα κτίσμα το οποίο δεν έχει φτιαχτεί από υλικά τα οποία είναι τοξικά, οι μπογιές οι οποίες είναι υδατοδιαλυτές, τα ξύλα τα οποία κόψαμε στη θέση τους φυτέψαμε άλλα [...] κι εσύ απενοχοποιημένος κάνεις τις διακοπές σου όσο και αν τις πληρώνεις –γιατί θα τις πληρώνεις πολύ ακριβά– νομίζω ότι αυτό είναι ωραίο πακέτο. Είναι όμως για μένα ένα απόλυτα εμπορικό πακέτο. Θα το υπηρετήσω αν μου ζητηθεί αλλά θα γελάω όταν θα το φτιάχνω». (Σ18)

5.2. Οι διαστάσεις του βιώσιμου σχεδιασμού

Οι διαστάσεις αναφέρονται σε κεντρικές υποκείμενες ιδέες ή στόχους του βιώσιμου σχεδιασμού κι επισημαίνουν τα γνωρίσματα που διακρίνουν τους βιώσιμους από τους μη βιώσιμους σχεδιασμούς. Αποτελούν κωδικούς δευτέρου επιπέδου, καθώς έχουν προκύψει από ένα δεύτερο στάδιο ανάλυσης και συνοψίζουν τα δεδομένα σε ένα υψηλότερο επίπεδο αφαίρεσης. Συνδέονται άμεσα με το κείμενο των απομαγνητοφωνημένων συνεντεύξεων, συνδέονται, όμως, και με τα χαρακτηριστικά του βιώσιμου σχεδιασμού.

Η ιδέα της *συνεργασίας και συμμετοχής* αποτελεί μια διάσταση του βιώσιμου σχεδιασμού που επικεντρώνεται σε ζητήματα συμπαράγωγής του σχεδιασμού. Αυτό παραπέμπει στη γνωστική και τεχνογνωστική διεύρυνση που επιφέρει μια διεπιστημονική αντιμετώπιση των σχεδιαστικών ζητημάτων.

«Είναι βασικό, κυρίως σε θέματα πολεοδομίας και χωροταξίας να συμμετέχουν όλοι σε όλα. Οι μελέτες να μην γίνονται από μεμονωμέ-

να άτομα, αλλά από επιστημονική ομάδα που να έχει πέρα από τον αρχιτέκτονα και τον πολιτικό μηχανικό κι έναν συγκοινωνιολόγο, έναν οικονομολόγο, ένα ψυχολόγο και έναν κοινωνιολόγο». (Σ16)

Η διάσταση της συνεργασίας και της συμμετοχής άλλες φορές επισημαίνει την ανάγκη για επαγγελματική εξωστρέφεια και κοινωνική ευθύνη. Για ορισμένους, η διάσταση αυτή έρχεται να διαφοροποιήσει ένα βιώσιμο από ένα μη βιώσιμο σχεδιασμό στο ότι ο πρώτος απαιτεί από τον αρχιτέκτονα να σκέφτεται ως πολίτης παρά ως τεχνοκράτης.

«Τώρα τι γίνεται; Ο καθένας τον εαυτό του, στο γραφείο του [...] Αλλά πρέπει [...] οι αρχιτέκτονες] να ενδιαφέρονται και για τα πολιτικά πράγματα, τα συνδικαλιστικά κ.τ.λ. και [...] για τον πολιτισμό γενικά. Και να γράφουν και να έχουν λόγο!». (Σ25)

Προχωρώντας σε μια δεύτερη διάσταση, η *ισορροπία κι αρμονία* τοποθετεί ζητήματα επίλυσης των εντάσεων μεταξύ διαφορετικών πτυχών της σχεδιαστικής προβληματικής. Ενώ ένας συμβατικός σχεδιασμός δίνει αποσπασματικές λύσεις, ένας βιώσιμος σχεδιασμός επιμένει όχι μόνο σε μια ολιστική προσέγγιση αλλά και στην επίτευξη ενός ισόρροπου κι αρμονικού αποτελέσματος που προϋποθέτει εξαντλητικό προσδιορισμό των σχεδιαστικών στοχεύσεων.

«Εκείνο που λεν οι άλλοι είναι ότι η φύση είναι αυτό που προσδιορίζει τι είναι sustainable. Ενώ εγώ λέω ότι είναι η ισόρροπη σχέση όλων. Όλα μαζί πρέπει να λαμβάνονται υπόψη: και το περιβάλλον και η οικονομία και η ψυχολογία και η φυσιολογία των ανθρώπων και η πνευματική υγεία του ανθρώπου». (Σ16)

Η διάσταση αυτή επικεντρώνει το ενδιαφέρον του σχεδιασμού στην εξάλειψη των εντάσεων ανάμεσα σε δίπολα που προκύπτουν από τη σχεδιαστική παρέμβαση, όπως ιδιωτικός – δημόσιος χώρος, ατομικές – κοινωνικές ανάγκες, φύση – πολιτισμός.

«Σχεδιάζεις με τρόπο ώστε να πας από τον ιδιωτικό στο δημόσιο χώρο περνώντας από τις κλίμακες του ημι-ιδιωτικού, ημι-δημόσιου κ.τ.λ., άρα κλιμακωτά». (Σ21)

Οι ιδέες της *εξοικονόμησης και της λιτότητας* διαμορφώνουν μία ακόμα διάσταση του βιώσιμου σχεδιασμού, διαφοροποιώντας τον από μη βιώσιμους σχεδιασμούς της σπατάλης και της υπερβολής.

«[...] έχει να κάνει εκτός από την εξοικονόμηση ενέργειας, τα υλικά που θα επιλέξω να είναι φιλικά προς το περιβάλλον - κι όταν λέμε φιλικά προς το περιβάλλον είναι να είναι ανακυκλώσιμα, να είναι επαναχρησιμοποιήσιμα, γιατί το βασικότερο είναι να μην κάνω σπατάλη». (Σ2)

Οι ιδέες της εξοικονόμησης και της λιτότητας συνθέτουν μια νοηματική ενότητα που αφορά πτυχές μορφής και λειτουργίας, διαμορφώνοντας ένα επαγγελματικό ήθος και μια υποκείμενη λογική για τη λήψη σχεδιαστικών αποφάσεων.

«Πρόκειται για μια αρχιτεκτονική που δεν έχει την ανάγκη του εντυπωσιασμού». (Σ26)

Η ευελιξία και προσαρμογή συνιστούν την τέταρτη διάσταση του βιώσιμου σχεδιασμού και αναφέρονται στην ιδιότητά του να ορίζεται βάσει των δυνατοτήτων και περιορισμών του πλαισίου ένταξής του. Αυτό που διακρίνει το βιώσιμο από το μη βιώσιμο σχεδιασμό εδώ είναι η εξατομίκευση των διαδικασιών που περιλαμβάνει.

«Δεν μπορείς να πεις ότι το βιώσιμο σπίτι στην Ελλάδα είναι το ίδιο με το βιώσιμο σπίτι στην Γερμανία. Μπορείς να πάρεις την τεχνολογία, να εφαρμόσεις πέντε δέκα βασικούς κανόνες αλλά ως εκεί. Εδώ π.χ. στην Ελλάδα είναι πολύ σημαντικό να έχεις μια βεράντα δεκαπέντε είκοσι τετραγωνικά, ενώ στη Γερμανία δεν ισχύει αυτό». (Σ24)

Η διάσταση αυτή τεκμηριώνει τον πλουραλισμό των βιώσιμων σχεδιασμών και την αναγνώριση διαφορετικών ερμηνειών της βιώσιμης συνθήκης.

«Μπορεί να είναι από το πιο παϊνε, δηλαδή μια καλύβα με άχυρα, η οποία αεριίζεται, είναι μονωμένη κ.τ.λ., μέχρι ένα σούπερ τεχνολογικό κτίριο που έχει μηδενική κατανάλωση ενέργειας και είναι όλα σταθμισμένα». (Σ18)

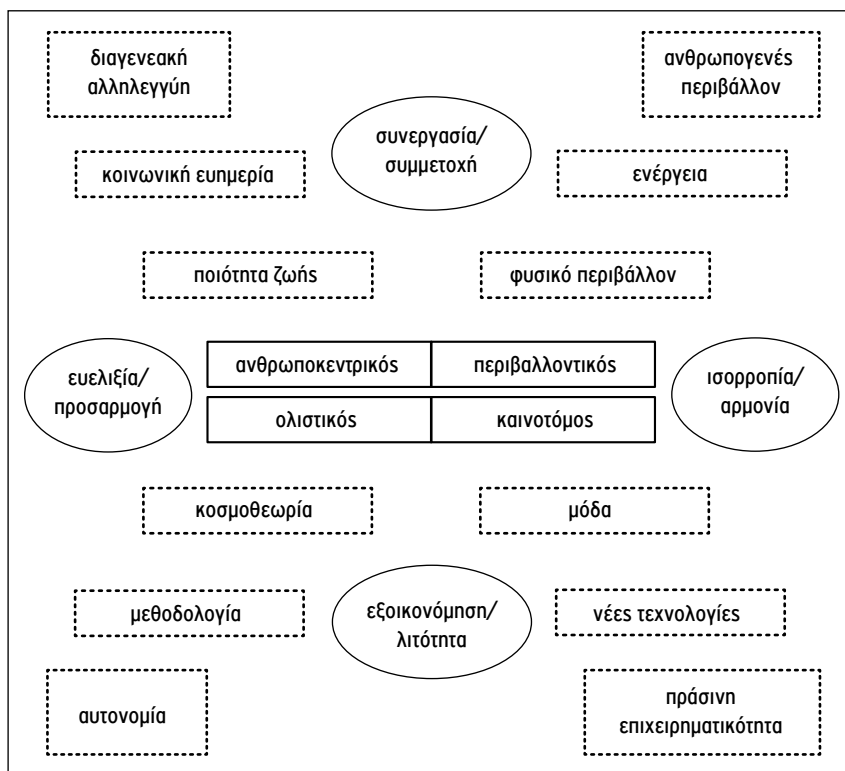
5.3. Το εικονικό μοντέλο της κοινωνικής αναπαράστασης του βιώσιμου σχεδιασμού

Ακολούθως παρουσιάζεται το εικονικό μοντέλο της κοινωνικής αναπαράστασης του βιώσιμου σχεδιασμού, που διαμορφώνεται από τη σύνθεση των αξόνων, θεματικών και διαστάσεων του, όπως ανα-

δύθηκαν μέσα από το λόγο των αρχιτεκτόνων. Η αναπαράσταση έτσι συγκεντρώνει μια σειρά από κεντρικά και περιφερειακά στοιχεία, τα οποία έχουν αξιολογηθεί ως τέτοια βάσει της συχνότητας εμφάνισής τους στα δεδομένα.

Οι άξονες τοποθετούνται στον πυρήνα της αναπαράστασης, καθώς αντιπροσωπεύουν κύρια γνωρίσματα, ενώ τα θεματικά πεδία τοποθετούνται ακτινωτά των αξόνων, καθώς προσδίδουν πιο ειδικό περιεχόμενο στο βιώσιμο σχεδιασμό. Οι διαστάσεις περικλείουν τον πυρήνα, πλαισιώνοντας τους άξονες και δημιουργούν γέφυρες διασύνδεσης των θεματικών.

Το μοντέλο του βιώσιμου σχεδιασμού που παρουσιάζεται εδώ, τέλος, αποτελεί δυναμικό κι όχι στατικό κατασκεύασμα, δεδομένου ότι έχει προκύψει από την αποτύπωση ατομικών απόψεων σε συγκεκριμένη ιστορική στιγμή και κοινωνικές συνθήκες. Η αναπαράσταση δεν παγιώνει τις θέσεις των επιμέρους πεδίων της ούτε υποδηλώνει ότι οι σχέσεις κι αναλογίες τους είναι αδιατάρακτες.

6. Η «ΑΓΚΥΡΟΒΟΛΗΣΗ» ΚΑΙ Η «ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΠΟΙΗΣΗ» ΤΟΥ ΒΙΩΣΙΜΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις αναπτύσσονται αντλώντας από μια παρακαταθήκη γνώσεων, αντιλήψεων και προκαταλήψεων ή υποθέσεων που λαμβάνονται ως δεδομένες από τα υποκείμενα. Η αγκυροβόληση και η αντικειμενοποίηση αφορούν τους μηχανισμούς αξιοποίησης του γνωσιακού αυτού αποθέματος κατά την ανάπτυξη της αναπαράστασης. Ενώ στο προηγούμενο κεφάλαιο η κοινωνική αναπαράσταση του βιώσιμου σχεδιασμού εξετάστηκε με έμφαση στο περιεχόμενό της, εδώ εξετάζεται σε σχέση με τη διαδικασία που την παράγει.

Έχει διατυπωθεί ότι ενώ «οι “κλασικές” μορφές της γνωσιακής ψυχολογίας [...] αντιμετωπίζουν την αναπαράσταση ως στατικό στοιχείο της γνωσιακής οργάνωσης, στη θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων η αναπαράσταση παίρνει περισσότερο δυναμική έννοια, αναφερόμενη τόσο στη διαδικασία μέσα από την οποία αναπτύχθηκε όσο και στις δομές της γνώσης που εγκαθιστά» (Duveen, 2001: 11). Για τον Moscovici οι αναπαραστάσεις αναπτύσσονται προκειμένου να καταστεί οικείο το ανοίκειο ή «η ίδια η ανοικειότητα να μετατραπεί σε οικειότητα» (ό.π: 37). Η έμφαση αυτή στη μετατροπή του άγνωστου σε κάτι γνωστό τοποθετεί ζητήματα διαδικασίας στο επίκεντρο.

Ως κύριος μηχανισμός της διαδικασίας ανάδειξης της αναπαράστασης, η αγκυροβόληση επισημαίνει την υιοθέτηση ιδιοτήτων από άλλες γνωστές έννοιες οι οποίες λειτουργούν ως ερμηνευτικά πρότυπα προκειμένου να αποδοθεί νόημα στη νέα έννοια. Οι τετριμμένες έννοιες με τις οποίες αντιπαραβάλλεται ο βιώσιμος σχεδιασμός είναι η βιοκλιματική αρχιτεκτονική και οι οικο-κοινότητες, καθεμία από τις οποίες αγκυροβολεί νοηματικά το βιώσιμο σχεδιασμό σε διαφορετικό επίπεδο οικιστικής κλίμακας.

Η βιοκλιματική αρχιτεκτονική έχει μακρά παράδοση στον κλάδο. Περιλαμβάνει σειρά από αρχές και πρακτικές που καθοδηγούν τις σχεδιαστικές αποφάσεις βάσει κλίματος και γεωμορφολογίας. Η υιοθέτηση παθητικών συστημάτων που επιτρέπουν την προσαρμογή του σχεδίου στις μεταβαλλόμενες καιρικές συνθήκες κατά την διάρκεια της μέρας και ανάλογα με την εποχή συνιστούν κύρια εφαρμογή της βιοκλιματικής αρχιτεκτονικής. Η μεγιστοποίηση της χρήσης φυσικού φωτισμού και φυσικού αερισμού μειώνει τις ενεργειακές ανάγκες στον κτιριακό σχεδιασμό και αποτελεί κύρια στόχευση. Τα

δάνεια που παρέχει η βιοκλιματική αρχιτεκτονική στο βιώσιμο σχεδιασμό εκδηλώνονται στην αναπαράσταση μέσα από τις ιδιότητες της ευελιξίας και προσαρμοστικότητας, της εξοικονόμησης πόρων και της ενεργειακής αυτονομίας. Η αγκυροβόληση του βιώσιμου στο βιοκλιματικό σχεδιασμό εκδηλώθηκε εμπειρικά όχι μόνο μέσω παραλληλισμών αλλά και μέσα από την ταύτιση των δύο όρων από τους αρχιτέκτονες.

«Δηλαδή ο τρόπος με τον οποίο θα δομήσεις το σπίτι, πώς θα το προσανατολίσεις, θα φτιάξεις ανοίγματα στον κατάλληλο προσανατολισμό, θα δεις από πού έρχεται ο άνεμος για να μπορέσεις να το δροσίσεις... Όλα αυτά τα πράγματα που είναι βιοκλιματική αρχιτεκτονική, δηλαδή ο τρόπος με τον οποίο εκμεταλλεύεται η αρχιτεκτονική το φυσικό περιβάλλον και την ηλιακή γεωμετρία, αυτό προσφέρει πραγματικά καλύτερο περιβάλλον, βιώσιμο περιβάλλον, ευχάριστο περιβάλλον». (Σ19)

Ανεβαίνοντας οικιστική κλίμακα, ο βιώσιμος σχεδιασμός αγκυροβολείται στην έννοια της οικο-κοινότητας. Οι οικο-κοινότητες αποτελούν παράδειγμα ενός τρόπου κοινωνικής οργάνωσης που προϋποθέτει υψηλό βαθμό κοινωνικής συμμετοχής και συνεργασίας και που αντανακλάται στο σχεδιασμό του δομημένου χώρου. Ο κοινοτισμός είναι κεντρική ιδέα στην κοσμοθεωρία των οικο-κοινοτήτων, οι οποίες επιδιώκουν την αυτονομία σε επίπεδο παραγωγής και υπηρεσιών και ενθαρρύνουν την ανεξαρτησία της αγοράς τους και την αυτοδιοίκηση. Μέσα από παραδείγματα πρότυπων κοινοτήτων, όπως αυτό των Ζαπατίστας στο Μεξικό, οι αρχιτέκτονες αγκυροβολούν την ιδέα του βιώσιμου σχεδιασμού σε καθολικές προσεγγίσεις εναλλακτικής κοινωνικής οργάνωσης κι αυτοδιαχείρισης.

«[Βιώσιμες] είναι όλες αυτές οι κοινότητες οι οποίες συνδυάζουν τον τόπο που κατοικούν με την καλλιέργεια και την παραγωγή αγαθών ή την έρευνα πάνω στην παραγωγή προϊόντων [...] Εκεί υπάρχει ο τόπος διαμονής, η περιοχή σε κοντινή απόσταση όπου μπορεί κανείς να καλλιεργήσει και να τρέφεται από αυτές τις καλλιέργειες. Αυτή η ιδέα μια οικο-κοινότητας, η οποία υπήρχε παλιότερα σε εμάς και σε άλλους τόπους σε επίπεδο οικογένειας: δηλαδή η οικογένεια με τα κτήματά της, με τα αγαθά της κ.τ.λ». (Σ22)

Ο δεύτερος μηχανισμός στην ανάπτυξη της αναπαράστασης του βιώσιμου σχεδιασμού, η αντικειμενοποίηση, λειτουργεί χρησι-

μποιώντας κοινότυπες εικόνες και λεκτικά σχήματα. Στην πρώτη περίπτωση, η αντικειμενοποίηση επιτυγχάνεται κατασκευάζοντας ή ανασύροντας εικόνες που καθοδηγούν τη διαδικασία νοηματοδότησης ως πρότυπες παραδειγματικές φόρμες. Στη δεύτερη περίπτωση, χρησιμοποιούνται παρομοιώσεις, μεταφορές και άλλα εκφραστικά μέσα προκειμένου να ενταχθεί ο βιώσιμος σχεδιασμός ως ιδέα στην υπάρχουσα κουλτούρα και την καθημερινή ζωή.

Όσον αφορά τη χρήση εικόνων, διαπιστώθηκε ότι οι αρχιτέκτονες αντικειμενοποιούν το βιώσιμο σχεδιασμό μέσα από εικόνες που συνδέονται με μια πράσινη αισθητική. Το πρασίνισμα των πόλεων και των κτιρίων αποτελεί ιδέα που άλλοτε τεκμηριώνεται σε συμβολική βάση – δηλαδή ως πηγή έμπνευσης για οικολογική σκέψη–, άλλοτε σε λειτουργική βάση –δηλαδή ως μέσο για την επίτευξη ενός στόχου, όπως για παράδειγμα η βελτίωση του μικροκλίματος που επιτυγχάνεται μέσα από φυτεύσεις σε προσόψεις και δώματα κτιρίων–, κι άλλοτε σε μια αμυγώς αισθητική βάση – δηλαδή ως διακοσμητικό μέσο. Η πράσινη αισθητική περιλαμβάνει τρεις πτυχές: την ένταξη στοιχείων της φύσης στο σχεδιασμό, την ανάδειξη της χρήσης φυσικών υλικών και τη βιομίμηση ή το βιομορφισμό.

«Ένα κτίριο πρέπει να είναι ζωντανό στην όψη του. Εμένα μ' αρέσουν πολύ και τα φυτεμένα δώματα και οι φυτεμένες όψεις που δείχνουν κάθε εποχή πώς είναι. Θα έλεγα πως θα έπρεπε να πάμε σε μια αισθητική του ζωντανού στοιχείου». (Σ2)

«Άλλος μπορεί να το δει για παράδειγμα ότι παίρνει μια γεωμετρία από τη φύση, ένα φύλλο, ένα σαλίγκαρο, οτιδήποτε και δίνει αυτή την αισθητική, αυτό το σχήμα στο κτίριό του ή στο διάκοσμο». (Σ2)

Τα εκφραστικά μέσα που αντικειμενοποιούν το βιώσιμο σχεδιασμό συνδέονται με την κουλτούρα και τις ρητορικές του δημόσιου διαλόγου στη συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Κοινότυπες εκφράσεις και σχήματα λόγου αντανakλούν το πνεύμα των καιρών και το κοινό αίσθημα.

Στις συνεντεύξεις με Έλληνες αρχιτέκτονες οι περισσότερες τέτοιες εκφράσεις αποπνέουν απαισιοδοξία, απογοήτευση και αναξιοπιστία που συνδέεται με την κρίση θεσμών και αξιών που επέφερε η οικονομική κρίση. Εντασόμενος σε ένα κλίμα γενικευμένης αμφισβήτησης και καχυποψίας ο βιώσιμος σχεδιασμός αντιμετωπίζεται ως σύμπτωμα μιας κοινωνικής παθογένειας, παρομοιάζεται με

«καραμέλα», «ταμπέλα», «σχέδιο κάποιων» και «πολιτική βιτρίνας», αντικειμενοποιείται δηλαδή ως αναπόσπαστο κομμάτι ενός σαθρού συστήματος.

Στον αντίποδα, από μια αισιόδοξη ματιά ο βιώσιμος σχεδιασμός αντικειμενοποιείται ως ευκαιρία ή μέσο εξόδου από την κρίση, μέσο πειραματισμού, αφύπνισης και διεύρυνσης των οριζόντων, που επιτρέπει ο κλονισμός μέχρι πρότινος ακλόνητων πρακτικών και μιας προβληματικής νοοτροπίας. Εκφράσεις όπως «δεν έχουμε άλλη επιλογή», «να αναθεωρήσουμε τι έχει σημασία στη ζωή μας», «αρχίσαμε να ξυπνάμε» ή «να ξαναμάθουμε με τα λίγα» αποτελούν ενδείξεις μιας τέτοιας αντικειμενοποίησης, αποτυπώνοντας το βιώσιμο σχεδιασμό ως ορόσημο για μια νέα αρχή.

Τέλος, αξιολογημένη είναι η αντικειμενοποίηση του αρχιτέκτονα που σχεδιάζει βιώσιμα ως «μαέστρου». Η αντικειμενοποίηση αυτή οποία αποδίδει την ιδιότητα της ολιστικότητας στο βιώσιμο σχεδιασμό και χρησιμοποιείται για να επισημάνει το συντονιστικό ρόλο του αρχιτέκτονα και την ανάγκη για επαγγελματική εξωστρέφεια σε ένα κλίμα έντονων ανταγωνισμών μεταξύ των διαφορετικών ειδικοτήτων των μηχανικών. Εκφράζει επίσης το άγχος του αρχιτέκτονα για διατήρηση του επαγγελματικού του κύρους και για αναγνώριση της προσφοράς του σε μια εποχή που νέες εξειδικεύσεις κάνουν την εμφάνισή τους στα επαγγέλματα του δομημένου χώρου και που η οικοδομική δραστηριότητα σημειώνει κατακόρυφη πτώση.

Συμπερασματικά, οι διαδικασίες της αγκυροβόλησης και της αντικειμενοποίησης υποδεικνύουν ότι η προσέγγιση του βιώσιμου σχεδιασμού μέσα από τη μελέτη της κοινωνικής αναπαράστασης του δεν φωτίζει μόνο το περιεχόμενο που του αποδίδεται, αλλά και τη διαδικασία μέσα από την οποία αυτός αναπτύσσεται ως ιδέα και αφομοιώνεται στον τρόπο σκέψης και στις πρακτικές του αρχιτέκτονα.

7. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η ενσωμάτωση της έννοιας της βιωσιμότητας στην αρχιτεκτονική σκέψη έχει οδηγήσει στην ευρέως διαδεδομένη τάση του βιώσιμου σχεδιασμού, ο οποίος λέγεται ότι συνιστά την κυρίαρχη σχεδιαστική φιλοσοφία ή ένα νέο παράδειγμα για τον κλάδο (Guy, 2012: 556). Ο βιώσιμος σχεδιασμός χαρακτηρίζεται ως τέτοιος ως προς τα μέσα που χρησιμοποιεί, τη διαδικασία παραγωγής του, το είδος της χωρι-

κής παρέμβασης που προτείνει και το συμβολισμό της φόρμας του. Παρόλη την καθιέρωσή του στον κλάδο της αρχιτεκτονικής, ωστόσο, ο προσδιορισμός του ως προς τα πεδία αυτά παραμένει πολύπλοκος, κι ο ίδιος ως έννοια παραμένει αμφίσημος κι ασαφής. Αντικείμενο της παρούσας μελέτης αποτέλεσε η εξέταση του περιεχομένου και του τρόπου νοηματοδότησης του βιώσιμου σχεδιασμού.

Αυτοί οι στόχοι έθεσαν στο επίκεντρο του εμπειρικού ενδιαφέροντος τον ατομικό λόγο του αρχιτέκτονα: τι σημαίνει για αυτόν ο βιώσιμος σχεδιασμός και τι τον διαφοροποιεί από ένα συμβατικό ή μη βιώσιμο σχεδιασμό· με τι πρακτικές συνδέεται και τι είδους επαγγελματικές προκλήσεις θέτει. Τα αποτελέσματα μιας τέτοιας διερεύνησης συμβάλλουν στην κατανόηση της κοινωνικής αφομοίωσης της έννοιας της βιωσιμότητας καθώς και στην κατανόηση της παραγωγής αρχιτεκτονικής γνώσης υπό την επιρροή των κοινωνικών τάσεων, στην κατανόηση δηλαδή της συνομιλίας της αρχιτεκτονικής με την κοινωνία.

Ως αναλυτικό εργαλείο, η θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων χρησιμοποιήθηκε προκειμένου να χαρτογραφηθεί το εννοιολογικό περιεχόμενο του βιώσιμου σχεδιασμού, όπως αποτυπώνεται μέσα από το λόγο των Ελλήνων αρχιτεκτόνων και παράλληλα να κατανοηθεί ο μηχανισμός της ανάδυσης της αναπαράστασης ως διαδικασίας δυναμικής και κοινωνικά συγκείμενης. Σε ανταπόκριση με τις διαπιστώσεις των θεωρητικών της αρχιτεκτονικής, τα εμπειρικά ευρήματα φανερώνουν ότι η νοηματοδότηση του βιώσιμου σχεδιασμού από τους αρχιτέκτονες δεν συγκροτείται σε ενιαίο πεδίο, αλλά χαρακτηρίζεται από πλουραλισμό κι αμφισημίες.

Ένδειξη του πλουραλισμού αποτελεί το εύρος των χαρακτηριστικών της κοινωνικής αναπαράστασης που συμπεριλαμβάνει περιβαλλοντικά κι ενεργειακά κριτήρια και ποσοτικοποιήσεις (π.χ. ανάλυση κύκλου ζωής και περιβαλλοντικό αποτύπωμα), ζητήματα αισθητικής (π.χ. φυτεμένα δώματα και βιομορφισμός) και στοιχεία σχεδιαστικής φιλοσοφίας (ολιστικότητα και συστημική σκέψη). Ο πλουραλισμός αυτός οδηγεί σε αντιφάσεις και στην εκδήλωση εντάσεων μεταξύ των επιμέρους πεδίων της αναπαράστασης. Η διαχρονικότητα του σχεδιασμού για παράδειγμα ως προϋπόθεση της αρχής της διαγενεακής δικαιοσύνης προσκρούει στον εφήμερο χαρακτήρα ενός καινοτόμου βιώσιμου σχεδιασμού. Όμοια, η μορφολογική και λειτουργική λιτότητα ως αποτέλεσμα μιας σχεδιαστικής φιλοσοφίας που βασίζεται στην εξοικονόμηση πόρων και ενέργειας είναι αντίθε-

τη με φόρμες που αναδεικνύουν τις πράσινες τεχνολογίες αιχμής ως μέσα επίδειξη πολιτισμικής ισχύος.

Αντιφάσεις όμως παρατηρούνται και ως προς την καθολική αξιολόγηση του βιώσιμου σχεδιασμού. Τα ευρήματα των συνεντεύξεων μαρτυρούν ότι ενώ ενίοτε ως βιώσιμος χαρακτηρίζεται κάθε σωστός σχεδιασμός ή ο σχεδιασμός όπως θα έπρεπε να είναι, άλλοτε ο βιώσιμος σχεδιασμός αντιμετωπίζεται ως μια χυδαία εκδήλωση της εμπορευματοποίησης της αρχιτεκτονικής, μια ταμπέλα για την προώθηση ενός πράσινου καπιταλισμού. Τέτοιες αντιφάσεις εντοπίζονται και βιβλιογραφικά και συνδέονται με τις μεγάλες διχογνωμίες που συναντώνται στους κύκλους του κλάδου σχετικά με *«τις σχεδιαστικές προτεραιότητες, το ρόλο της τεχνολογίας, τη σπουδαιότητα της αισθητικής, τη σχέση μεταξύ φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος και το βαθμό της αισιοδοξίας ή απαισιοδοξίας που οι σύγχρονες προσεγγίσεις της βιώσιμης αρχιτεκτονικής πρακτικής θα έπρεπε να εμπνέουν»* (Guy, 2009: 219).

Ως ερμηνευτικό εργαλείο η θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων συνδέει το βιώσιμο σχεδιασμό με τις αβεβαιότητες των σχεδιασμών που είναι μη βιώσιμοι τόσο για την κοινωνία και το φυσικό περιβάλλον όσο και για τους αρχιτέκτονες ως επαγγελματίες – ως προς την διατήρηση του κύρους τους σε μια εποχή ανάδυσης νέων ανταγωνισμών. Οι διακινδυνεύσεις των μη βιώσιμων σχεδιαστικών πρακτικών φέρνουν στην επιφάνεια ζητήματα που επαναπροσδιορίζουν τόσο το αντικείμενο της καθημερινής ρουτίνας του αρχιτέκτονα –η καθιέρωση της διενέργειας ενεργειακών ελέγχων για παράδειγμα– όσο και το είδος των δεξιοτήτων που απαιτούνται για την επιτέλεση του κοινωνικού του ρόλου. Οι επαναπροσδιορισμοί αυτοί εν τέλει μετασχηματίζουν τον τρόπο με τον οποίο ο ίδιος ο βιώσιμος σχεδιασμός προσλαμβάνεται – όντας αλληλένδετος με επαγγελματικά άγχη και προσδοκίες. Έτσι, ενώ αναδύεται από μια ανάγκη αποδέσμευσης από τα άγχη των συμβατικών μη βιώσιμων σχεδιασμών, ο βιώσιμος σχεδιασμός συνιστά μια νέα πηγή άγχους που προέρχεται από αυτό που ο Gutman ονομάζει *«απώλεια του ελέγχου της εργασιακής ρουτίνας»* (1988:16).

Τέλος, η θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων του Moscovici που υιοθετείται εδώ αποτυπώνει την αναπαράσταση ως μια δυναμική και συγκριμενικά πλασιωμένη κατασκευή (Duveen, ό.π.: 8). Το περιβάλλον εντός του οποίου αναπτύσσονται οι αναπαραστάσεις, δεχόμενο μια σειρά από επιρροές (οικονομία, τεχνολογίες, πολιτι-

κές, επαγγελματικές πιέσεις), βρίσκεται σε συνεχή ροή, όπως άλλωστε και οι συλλογικοί ορθολογισμοί των αρχιτεκτόνων. Όμοια, η κοινωνική αναπαράσταση του βιώσιμου σχεδιασμού βρίσκεται σε καθεστώς διαρκούς διαπραγμάτευσης. Ως εκ τούτου, το κοινωνικό νόημα του βιώσιμου σχεδιασμού παραμένει ρευστό κι ευμετάβλητο, ακολουθώντας τις τροχιές που μια σειρά κοινωνικό-ιστορικών συσχετισμών προδιαγράφει για λογαριασμό του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Barlett P.F. (ed.), 2005, *Urban place: reconnecting with the natural world*, Massachusetts, MIT Press.
- Bauer M.W., 2000, «Classical content analysis: a review», in Bauer M.W. and Gaskell G. (eds), *Qualitative researching with text, image and sound: a qualitative handbook*, London, Sage.
- Bauer M. W. and Gaskell G., 1999, «Towards a paradigm for research on social representations», *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 29 (2), pp. 163-186.
- Bauer M. W. and Gaskell G., 2008, «Social representations theory: a progressive research programme for social psychology», *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 38 (4), pp. 335-353.
- Brand S., 1994, *How buildings learn: what happens after they're built*, N.Y., Penguin.
- Brown G.Z. and DeKay M., 2000, *Sun, wind and light: architectural design strategies*, 2nd Edition, New Jersey, John Wiley & Sons.
- Campbell S., 1996, «Green cities, growing cities, just cities: urban planning and the contradictions of sustainable development», *Journal of the American Planning Association*, 62 (3), pp. 296-312.
- Duveen G., 2001, «Introduction: the power of ideas», in Moscovici S., *Social representations: Explorations in Social Psychology*, NY, New York University Press.
- Farr D., 2007, *Sustainable urbanism: urban design with nature*, New Jersey, John Wiley & Sons.
- Fry T., 1999, *A new design philosophy: an introduction to defuturing*, Sidney, UNSW Press.
- Gaskell G., 2000, «Individual and group interviewing», in Bauer M.W. and Gaskell G. (eds), *Qualitative researching with text, image and sound: a qualitative handbook*, London, Sage.
- Glaser B. and Strauss A., 1967, *The discovery of grounded theory*, Chicago, Aldine.
- Gibbons M., Limoges C., Nowotny H., Schwartzman S., Scott P., & Trow M., 1994, *The new production of knowledge: the dynamics of science and research in contemporary societies*, London, Sage.
- Gordon H., 2000, «Sustainable Design Goes Mainstream», in Brown D.E., Fox M., and Pelletier M.R. (eds), *Sustainable architecture: white papers*, New York, Earth Pledge Foundation.
- Gutman R., 1988, *Architectural practice: a critical view*, Princeton, Princeton Architectural Press.
- Guy S., 2009, «Fluid architectures: ecologies of hybrid urbanism», in White D.F. and Wilbert C. (eds), *Technonatures: environments, technologies, spaces and places in the twenty-first century*, Waterloo, Wilfrid Laurier University Press.

- Guy S., 2012, «Introduction: whither “earthly” architectures: constructing sustainability», in Crysler C., Cairns S. and Heynen H. (eds), *The SAGE handbook of architectural theory*, London, Sage Publications Ltd.
- Guy S. and Moore S. A., 2005, «The paradoxes of sustainable architecture», in Guy S. and Moore S.A. (eds), *Sustainable architectures: cultures and natures in Europe and North America*. N.Y., London., Spon Press.
- Jamison A., 1995, «The making of Lewis Mumford’s technics and civilization», *European Society for the Study of Science and Technology (EASST) Review*, 14 (1). Available at <http://www.easst.net/review/march1995/jamison>
- Jamison A., 2001, *The making of green knowledge*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Jamison A., 2012, «Turning engineering green: sustainable development and engineering education», in Christensen S. H., Mitcham C., Bocong L., and An Y. (eds), *Engineering, development and philosophy: American, Chinese, and European perspectives*, London, Springer.
- Jänicke M., 1985, *Preventative environmental policy as ecological modernisation and structural policy, paper 85/2*, Berlin, Wissenschaftszentrum.
- Kwok A.G and Grondzik W.T., 2007, *The green studio handbook: environmental strategies for schematic design*, MA, Elsevier.
- Levins A. and Silver C., 2007, *Using software in qualitative research. A step-by-step guide*, London, Sage.
- Moscovici S., 2001, *Social representations: explorations in social psychology*, NY, New York University Press.
- Picon A, 2003, «Architecture, science, technology and the virtual realm», in Picon A. and Ponte A. (eds), *Architecture and the sciences: exchanging metaphors*, NY, Princeton Architectural Press.